

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

SOCJOLOGIA EDUKACJI

УДК 37.014.53 (476)

Віталій Курило

ORCID iD 0000-0001-8566-476X

доктор педагогічних наук, професор,
академік Національної академії педагогічних наук України,
голова Вченої ради,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
пл. Гоголя, 1, 92703 Старобільськ, Україна
donluga@gmail.com

Алла Гуцол

ORCID iD 0000-0001-6409-5991

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму, готельної і ресторанної справи,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
пл. Гоголя, 1, 92703 Старобільськ, Україна
gutsolalla@gmail.com

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ГЕНДЕРУ У СИСТЕМІ ОСВІТИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

У статті висвітлено нормативно-правову базу впровадження гендерного підходу у систему освіти Республіки Білорусь; проаналізовано документи, що стосуються імплементації гендерного компоненту у діяльність закладів освіти. Вказано, що розглянутими документами передбачався контроль за процесом розвитку інституційного механізму щодо забезпечення гендерної рівності, розширення економічних можливостей чоловіків та жінок, забезпечення гендерно-орієнтованої охорони здоров'я, забезпечення гендерної рівності в сімейних відносинах, протидія насильству в сім'ї та торгівлі людьми, гендерна освіта і просвіта.

Досліджено значення гендерної проблематики для розвитку суспільства в цілому та окремої особистості зокрема. Акцентовано увагу на процесі соціалізації як провідному факторі розвитку гендерної самоідентифікації та прогресивності поглядів відносно гендерних питань.

Ключові слова: гендер; гендерна освіта; гендерні установки; державна політика; інструменти гендерної політики; соціалізація.

DOI: 10.28925/2226-3012.2017.6.8185

Вступ. У сучасних умовах стрімкого та еволюційного розвитку суспільства та громадських відносин, особливої актуальності набувають питання гендерної самоідентифікації, трансформації гендерної ідентичності, гендерної рівності. Наразі можна констатувати ситуацію високого рівня гендерного насильства у багатьох країнах світу. Значна кількість науковців, експертів із гендерної проблематики вказують на безпосередній зв'язок рівня

гендерної освіченості та рівня гендерного насильства у суспільстві.

У зв'язку із цим, особливої актуальності набувають питання впровадження гендерного компоненту у систему освіти, починаючи із дошкільного віку. Імплементація гендерного підходу в освітньо-виховний процес усіх закладів системи освіти повинна базуватися, перш за все на викоріненні гендерних ролей та стереотипів, звільненні від традиційного розуміння поведінки чоловіка та жінки та формування людини майбутнього без

жорстких нормативів відносно поведінки за фактором статі.

Виходячи з цього, основна увага у системі навчально-виховної роботи повинна бути приділена створенню рівних можливостей та умов для формування й прояву індивідуальності кожної дитини незалежно від статі. Виконуючи цю вимогу сучасного світу, можна сподіватися на створення егалітарного суспільства, яке існує на принципах партнерства чоловіків та жінок у всіх сферах життєдіяльності. Недотримання цих принципів наразі призводить до важких наслідків, серед яких – дискримінація чоловіків та жінок у різних сферах життя, гендерне насильство у багатьох його видах та проявах, проблеми зі здоров'ям як серед жінок, так і серед чоловіків по всьому світі, в окремих країнах.

Мета статті – визначення ролі та місця гендеру у системі освіти Республіки Білорусь.

Історіографія проблеми. Питаннями гендеру, гендерних досліджень, імплементації гендерного досвіду займалася значна кількість вчених. Так, теоретичний аналіз питань гендерної педагогіки здійснювали В. Кравець, Л. Лендрик, С. Ліпатова, С. Риков, Л. Штильова, О. Цокур. Розвитку гендерної освіти в Україні й країнах Європи, Північної Америки та Великої Британії присвячено праці О. Вашетіна, Л. Кобелянської, О. Кобзевої, О. Луценко, О. Петренко, А. Толстокорової, С. Хрисанової, Н. Чухим. Вивченням концепції гендеру та гендерного виховання в освіті Республіки Білорусь займалися С. Захарова, Л. Степанова, Л. Титаренко, Г. Циганкова, О. Богданович, Є. Коновальчик, С. Бурова та ін.

Впровадження гендерних підходів у систему освіти республіки Білорусь. Аналізуючи наукову літературу та нормативно-правові документи, які стосуються впровадження гендерних підходів у систему освіти Республіки Білорусь, можна дійти висновку, що на державному рівні активно декларується ведення гендерної політики, що здійснюється, в першу чергу, через ряд нормативно-правових актів.

Так, конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок була ратифікована ще Указом Президіума Верховної ради Білоруської ССР від 22 грудня 1980 року. У 2003 році було ратифіковано факультативний протокол до цієї конвенції. Становлення незалежної держави вимагало конструювання державної гендерної політики у країні. Результатом цього процесу стали національні плани дій з покращення стану жінок, які еволюціонуючи змінилися та набули більш широкого контексту, перетворившись у національні плани дій із забезпечення гендерної рівності. Починаючи із 1996 року, було прийнято й затверджено 5 таких документів (Національний план дій з покращення стану жінок на 1996-2000 рр., Національний план дій із забезпечення гендерної рівності на 2001-2005 рр., Національний план дій із забезпечення гендерної рівності на 2008-2010 рр., Національний

план дій із забезпечення гендерної рівності на 2011-2015 рр., Національний план дій із забезпечення гендерної рівності на 2017-2020 рр.). (Пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 3 сентября 2008 г., 2008; Постановление Кабинета Министров Республики Беларусь от 06.06.1996 N 373, 1996; Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 16.08.2011 № 1101, 2011; Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 17 февраля 2017 г. № 149, 2017). Вказані плани у числі іншого, містили в собі й пункти, що стосувалися імплементації гендерного підходу у систему освіти Республіки Білорусь.

Важливими інструментами гендерної політики у країні є також інші національні програми і проекти, такі як «Основні напрямки державної сімейної політики», «Національний план дій щодо поліпшення становища дітей та охорону їх прав», «Національна програма демографічної безпеки», президентська програма «Діти Білорусі», державна програма зайнятості тощо. У вказаних документах також у тій чи іншій мірі підкреслено роль гендерної освіченості людини у процесі сучасної соціалізації.

Крім того, починаючи з 2000 року рішенням Ради Міністрів Республіки Білорусь було створено Національну раду із гендерної політики, до складу якої увійшли органи законодавчої та виконавчої влади, громадських об'єднань, вчені. Нацрада з гендерної політики є постійно діючим органом з питань державної політики у сфері гендерної рівності, що здійснює координацію проведеної в Республіці Білорусь гендерної політики та вироблення узгоджених дій, спрямованих на забезпечення виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

У 2006 рр. на загальнодержавному рівні було прийнято Концепцію безперервного виховання дітей та учнівської молоді в Республіці Білорусь, яка містить в собі як одне із провідних спрямувань виховної роботи – виховання гендерної культури. Однак, слід зазначити, що у вказаний період часу декларування важливості питань гендерної освіти та виховання відбувалося, в значній мірі, на загальнодержавному рівні. Впровадження проголошених ідей у практичне життя було та залишається процесом складним та таким, що вимагає значної кількості часу, адже потребує підвищення компетентнісного рівня викладачів, звільнення суспільства від гендерних стереотипів тощо.

Перші терміни, що стосуються гендеру в освіті, починають з'являтися у нормативних актах Республіки Білорусь у 2000-х роках. Гендерне виховання декларувалося як один із найважливіших напрямів виховної роботи. У 2011 р. вийшов новий «Кодекс про освіту». Згідно з цим кодексом, однією з головних складових виховання в системі освіти є «гендерне виховання, спрямоване на формування у того, хто навчається уявлень про роль і життєве призначення чоловіків і жінок в сучасному суспільстві» (п. 5.7, ст. 18).

Слід підкреслити, що саме державі належить визначальна роль в забезпеченні конституційного принципу рівних прав і свобод громадян та виконання прийнятих міжнародних зобов'язань щодо підвищення статусу жінок. Вищезазначеними документами передбачався контроль за процесом розвитку інституційного механізму щодо забезпечення гендерної рівності, розширенням економічних можливостей чоловіків та жінок, реалізацією гендерно-орієнтованої охорони здоров'я, протидією насильству в сім'ї та торгівлі людьми, впровадженням гендерної освіти і просвіти.

Відповідно до значної кількості правових документів, реалізація гендерної політики в Республіці Білорусь базується на правових, організаційних, адміністративних засадах гендерної рівності. Здійснення принципу рівноправності забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у здобутті освіти і професійної підготовки, реалізації права на працю і винагороду за неї, суспільно-політичній і культурній діяльності, а також спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок.

Особливого значення державою було надано системі гендерної освіти, яка стала значущим інструментом у реалізації гендерної політики, що зумовлено широкими можливостями освіти в процесі розвитку особистості, її соціалізації. В білоруській системі освіти з 2006 року гендерне виховання затверджено як один із пріоритетних напрямків виховної роботи в школі.

Загалом, слід зазначити, що гендерна освіта – це феномен, що почав трансформувати політику консервативної освіти у напрямку більшої толерантності. Так, В. Машин та О. Торкунова (2014) вважають, що основою методології гендерної освіти є не просто вивчення формування та репрезентації гендерних установок й стереотипів «мужності» та «жіночності», ролей, статусів, норм поведінки, але й аналіз влади та домінування, гендерної асиметрії, які закладаються на рівні соціалізації (с. 6).

Гендерна освіта в Республіці Білорусь передбачає надання як дітям, так і дорослим комплексу знань, умінь та навичок, які людина зможе використовувати у повсякденному та професійному житті (Богданович, 2009, с. 6–7). Матеріали з основ гендерних знань також були введені в тематику курсів підвищення кваліфікації державних службовців, керівників і фахівців системи освіти, соціального захисту, охорони здоров'я, юриспруденції та інших сфер життя у Білорусі.

Однак, наразі проблемним залишається рівень гендерної підготовки та освіченості педагогів, а також недосконалість науково-методичної бази для підвищення рівня гендерної самоосвіченості. Аналіз існуючих наукових, навчальних, навчально-методичних видань, які мають служити літературою для педагога, основною думкою мають виховання в дитині правильної гендерної ідентичності для

успішного подальшого життя відповідно до існуючої у суспільстві гендерної ролі.

Останнім часом на допомогу педагогічним працівникам розроблений ряд методичних посібників: «Гендерне і сімейне виховання учнів», «Формування культури безпечної життєдіяльності», «Гендерне виховання як підготовка юнаків і дівчат до сімейного життя» та інші. Таким чином, надзвичайно мало видань, які є об'єктивними помічниками педагога у питанні професійного самовдосконалення з гендерних питань, які б були зорієнтовані на позицію егалітаності (Бурова, 2008; Коновальчик, 2008).

На думку білоруського науковця К. Грихіна (2013), за умови повноцінного впровадження та дотримання законодавства у сфері гендеру, результатом має стати суспільство, де повністю відсутні чоловічі та жіночі спеціальності та професії, дітям обох статей система освіти надає універсальні навички, серед педагогічного складу навчальних закладів немає чіткого жіночого домінування.

Декларативний та імплементаційний рівень впровадження гендерної політики в систему освіти Республіки Білорусь. Вивчення практичного досвіду впровадження задекларованих у нормативно-правових актах гендерних принципів дає змогу зрозуміти, що Республіка Білорусь наразі тільки проходить шлях свого гендерного становлення. Слід розрізняти декларативний та імплементаційний рівень впровадження гендерної політики в систему освіти Республіки Білорусь. На декларативному рівні розроблено, проголошено та прийнято у вигляді тих чи інших нормативно-правових актів значну кількість документів, які закріплюють гендер як невід'ємну категорію в педагогіці та освіті Республіки Білорусь.

Однак, слід брати до уваги також імплементаційний рівень, який відображає ступінь підготовленості суспільства загалом та свідомості людей зокрема до ідей гендерної рівності, рівень гендерної освіченості та незаангажованості педагогів, наявність значної кількості різнопланової науково-методичної літератури для вивчення гендерної проблематики, введення курсів і тем з питань гендеру до навчальних планів та програм у кожній ланці системи освіти, а також не лише формальне їх дотримання, а й реальне впровадження у життя. Цей рівень вимагає наразі удосконалення.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що підвищення інтересу до гендерних досліджень, впровадження ідей гендерної рівності в освіту Республіки Білорусь було викликано, у числі іншого, й надзвичайною увагою міжнародного співтовариства до питань статі, соціальних ролей та рівності. Це відобразилося у великій кількості нормативно-правових актів, які було прийнято на загальнодержавному рівні. Отже, вказаний процес мав зовнішні чинники, які підштовхнули розвиток нормативно-правової бази та гендерних досліджень.

Однак, фактично рівень ментальної готовності суспільства прийняти масштабні зміни був та наразі залишається недостатньо високим. Це проявляється у високому рівні гендерної стереотипізації людської свідомості, недостатній обізнаності педагогів у питаннях статі та гендеру, недосконалості наукової та

навчально-методичної літератури, що є гальмівним механізмом у системі впровадження ідей гендерної рівності у всі галузі життя, зокрема у систему освіти.

Перспективою подальших досліджень стане питання змісту гендерної освіти в Республіці Білорусь.

Література

- Богданович О. Формирование гендерной культуры учащихся. Мозырь : ООО ИД «Белый Ветер», 2009. С. 6–8.
- Бурова С. Н. Гендерное воспитание молодежи. Минск : ООО «Мисанта», 2008. 196 с.
- Гендерный подход в воспитании молодежи. Сост. С. Н. Бурова, О. А. Янчук. Минск : Право и экономика, 2010. 442 с.
- Грихин К. Система образования – фабрика гендерного перекося в обществе. URL: <http://www.bsdp.org/naviny/zhanchyny-bsdp/21-09-2013/sistema-obrazovaniya-fabrika-gendernogo-perekosa-v-obshchestve> (дата обращения: 12.03.2017).
- Коновальчик Е. А., Смотрицкая Г. Е. Воспитание гендерной культуры учащихся. Минск : Национальный институт образования, 2008. 96 с.
- Концепция воспитания детей и учащейся молодежи в Республике Беларусь. Настаўніцкая газета. 2000. №21. С. 3.
- Машин В. Н., Торкунова О. І. Деякі аспекти гендерної освіти у вищій школі. Теорія науки. 2014. №3. С. 6.
- Постанова Совета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 3 сентября 2008 г. №1286 «Об утверждении Национального плана действий по обеспечению гендерного равенства на 2008-2010 годы». URL: <http://laws.newsby.org/documents/sovetm/pos00/sovmin00146.htm> (дата звароту: 12.03.2017).
- Постановление Кабинета Министров Республики Беларусь от 06.06.1996 N 373 «О Национальном плане действий по улучшению положения женщин на 1996 – 2000 годы». URL: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic56/text503.htm> (дата обращения: 12.03.2017).
- Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 16.08.2011 № 1101 «Об утверждении Национального плана действий по обеспечению гендерного равенства в Республике Беларусь на 2011 – 2015 годы». URL: <http://www.levonevski.net/pravo/norm2013/num08/d08148.html> (дата обращения: 12.03.2017).
- Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 17 февраля 2017 г. № 149 «Об утверждении Национального плана действий по обеспечению гендерного равенства в Республике Беларусь на 2017–2020 год». URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21700149&p1=1&p5=0> (дата обращения: 12.03.2017).
- Штылева Л. В. Гендерный подход в педагогике и образовании. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ. Москва : ПЕР СЭ, 2008. С. 165–188.
- OECD (2015). The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence, PISA, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264229945-en>

References

- Bogdanovich, O. (2009). *Formirovanie gendernoy kulturyi uchashihsya [The formation of gender culture in students]*. Mazyir, Republic of Belarus: ООО ID «Belyiy Veter», 6–8 (rus).
- Burova, S. (2008). *Gendernoe vospitanie molodezhi [Gender education of youth]*. Minsk, Republic of Belarus: ООО «Misanta» (rus).
- Gendernyyi podhod v vospitanii molodezhi [Gender approach in the education of youth]*. S. N. Burova & O. A. Yanchuk (Eds.). Minsk, Republic of Belarus: Pravo i ekonomika (rus).
- Gendernyyi podhod [Gender approach]*. (2017). Retrieved from <http://vocabulary.ru/termin/gendernyyi-podhod.html> (rus).
- Grihin, K. (2013). *Sistema obrazovaniya – fabrika gendernogo perekosa v obschestve [The education system is a factory of gender bias in society]*. Retrieved from <http://www.bsdp.org/naviny/zhanchyny-bsdp/21-09-2013/sistema-obrazovaniya-fabrika-gendernogo-perekosa-v-obshchestve> (rus).
- Konovalechik, E. (2008). *Vospitanie gendernoy kulturyi uchashihsya [Education of students' gender culture]*. Minsk, Republic of Belarus: Natsionalnyy institut obrazovaniya (rus).
- Kontseptsiya vospitaniya detey i uchacheysya molodezhi v Respublike Belarus [The concept of education of children and students in the Republic of Belarus]. (2000). *Nastaŭnitskaya gazeta*, 21, 3 (rus).
- Mashin, V. (2014). Deyaki aspekti gendernoyi osviti u vischiy shkoli [Some aspects of gender education in higher education]. *Teoriya nauki*, 3, 6 (ukr).
- Pastanova Saveta Ministraŭ Respubliki Belarus ad 3 sentyabrya 2008 g. № 1286 «Ob utverzhenii Natsionalnogo plana deystviy po obespecheniyu gendernogo ravenstva na 2008-2010 godyi» [The Council of Ministers decision dated September 3, 2008 № 1286 «On approval of the National Plan of Action to ensure gender equality for 2008-2010»]*. (2008). Retrieved from <http://laws.newsby.org/documents/sovetm/pos00/sovmin00146.htm> (bel).

- Postanovlenie Kabineta Ministrov Respubliki Belarus ot 06.06.1996 № 373 «O Natsionalnom plane deystviy po uluchsheniyu polozheniya zhenschin na 1996 - 2000 godyi» [Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Belarus of 06.06.1996 № 373 «On the National Action Plan for the Advancement of Women for 1996-2000»]. (1996). Retrieved from <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic56/text503.htm> (rus).*
- Postanovlenie Soveta Ministrov Respubliki Belarus ot 16.08.2011 № 1101 «Ob utverzhdenii Natsionalnogo plana deystviy po obespecheniyu gendernogo ravenstva v Respublike Belarus na 2011 - 2015 godyi» [Resolution of the Council of Ministers of the Republic of Belarus № 1101 of August 16, 2011 «On the Approval of the National Action Plan for Ensuring Gender Equality in the Republic of Belarus for 2011-2015»]. (2011). Retrieved from <http://www.levonevski.net/pravo/norm2013/num08/d08148.html> (rus).*
- Postanovlenie Soveta Ministrov Respubliki Belarus ot 17 fevralya 2017 g. № 149 «Ob utverzhdenii Natsionalnogo plana deystviy po obespecheniyu gendernogo ravenstva v Respublike Belarus na 2017–2020 god» [Resolution of the Council of Ministers of the Republic of Belarus of February 17, 2017 № 149 «On approval of the National Plan of Action for Ensuring Gender Equality in the Republic of Belarus for 2017-2020»]. (2017). Retrieved from <http://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21700149&p1=1&p5=0> (rus).*
- Shtyleva, L. V. (2008). *Gendernyj podhod v pedagogike i obrazovanii. Faktor pola v obrazovanii: gendernyj podhod i analiz [Gender approach in pedagogy and education. The gender factor in education: the gender approach and analysis]*. Moscow, Russian Federation: PER SJe, 165–188 (rus).
- OECD (2015). *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence, PISA*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264229945-en> (eng).

ROLA I MIEJSCE PŁCI W EDUKACJI REPUBLIKI BIAŁORUSI

Kurilo Vitaliy, Lekarz Edukacji, Profesor, Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy, Przewodniczący Rady Naukowej, «Ługańsk Narodowy Tarasa Szewczenki», Pl. Gogol, 1, 92703 Starobielska, Ukraina, donluga@gmail

Hutsol Alla, Ph.D., Profesor nadzwyczajny, Adiunkt turystycznej, hotelarskiej i gastronomii, «Ługańsk Narodowy Tarasa Szewczenki», Pl. Gogol, 1, 92703 Starobielska, Ukraina, gutsolalla@gmail.com

W artykule zaprezentowano ramy prawne dotyczące problematyki płci w systemie edukacji w Republice Białorusi. Dokonano analizy dokumentów dotyczących realizacji komponentu płci w działaniach instytucji edukacyjnych. Wskazano, że omawiane dokumenty przejęły kontrolę nad procesem mechanizmów instytucjonalnych w celu wzmocnienia pozycji ekonomicznej kobiet, w relacjach rodzinnych, przemocy, handlu ludźmi, oraz kształcenia płci. Autor analizuje znaczenie płci dla rozwoju jednostki i społeczeństwa. Zwraca uwagę na proces socjalizacji jako kluczowym czynnikiem tożsamości płciowej.

Słowa kluczowe: instalacje płci; narzędzi polityki płci; płęć; porządku publicznego; socjalizacji; wykształcenie płci.

ROLE AND PLACE GENDER IN EDUCATION REPUBLIC OF BELARUS

Kurilo Vitaliy, Doctor of Education, Professor, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Chairman of the Scientific Council, «Lugansk National Taras Shevchenko University», Pl. Gogol, 1, 92703 Starobelsk, Ukraine, donluga@gmail.com

Hutsol Alla, Ph.D., Associate Professor, Assistant professor of tourism, hotel and restaurant business, «Lugansk National Taras Shevchenko University», Pl. Gogol, 1, 92703 Starobelsk, Ukraine, gutsolalla@gmail.com

The article highlights the legal framework for introducing a gender approach in the education system of the Republic of Belarus, analyzed documents related to the implementation of the gender component in the activities of educational institutions, namely the national action plans for gender equality, the document «Main Directions of the State Family Policy», the National Action Plans The National Program for Demographic Security, the Presidential Program «Children of Belarus», the State Employment Program, the Concept of Continuous Education of Children and Students in the Republic of Belarus.

The article highlights the importance of gender issues for the development of society as a whole and of the individual in particular. The definition of the concept of «gender education» is given and emphasis is placed on the process of socialization as a leading factor in the development of gender identity and progressive views on gender issues.

Stressed that should clearly distinguish between two levels of implementation of gender policy in the educational system of the Republic of Belarus – declarative and implementation. In declarative level made a significant number of regulations that ensure the development of gender education. In impelentatsynomu level there are a number of problems are overcome only possible to achieve full.

Key words: gender; gender education; gender installations; gender policy instruments; public policy; socialization.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2017

Прийнято до друку 05.10.2017